

ALAN DŽAD

*Ples
sa
Evom*

Sa engleskog preveo Milan Nešić

Beograd, 2007.

Posvećeno Ričardu Holmsu, biografu.

PRVO POGLAVLJE

Ima već nekoliko nedelja kako je Edit ostavila otvoreno pismo na beloj polici iznad kamina u dnevnoj sobi. Bilo bi lako – prstom i palcem, trzajem zgloba – baciti ga u vatru koju je uvek palila zimi, malo pre čaja. Zatim bi mogla pokušati da ga zaboravi pošto on sigurno ne bi ponovo pisao. Ako vam se neko ne javi pola veka, pa se onda iznenada javi, možete se nadati da vas neće gnjaviti da mu odgovorite. Napokon, ne može biti siguran da je živa ili dovoljno zdrava da piše. Ili da se seća onih nejasnih dana i noći toplog ranog leta 1945.

Međutim, ostavila je pismo baš onako kako ga je odložila nakon prvog i jedinog čitanja, ni zaboravljeno ni priznato, kao prvu tihu naznaku ozbiljne bolesti. Njena kućepaziteljka, gđa Hout, dizala bi ga svakog ponedeljka izjutra da opaje i vraćala ga s preciznošću vrednom poštovanja. Naslutila bi da je to nešto posebno, jer se Edit bavila svim drugim dopiskama za stolom sa rol-poklopcem u radnoj sobi Vilijema, njenog pokojnog supruga. Gđa Hout nikad ne bi mogla da ga pročita, u svakom slučaju, čak i da je znala nemački. Ni u samoj Nemačkoj ovih dana niko iz posleratnih generacija ne bi umeo da čita *saterlin*, to staro živopisno pismo. Istog trena kada je videla gusto crno mastilo sa svojim krivuljama i šiljcima, pogodila ju je davna sličnost, intimna i mučna u isto vreme. Bila je neodlučna da li da ga pročita iako nije znala od koga je, ali bilo je neizbežno. Moralo je biti od nekoga iz njene generacije, onoga što je ostalo od nje, poslednjih koji su vaspitavani da čitaju i pišu saterlin. Kad biste uzeli u obzir velike pisce i mislioce koji su se njime

služili, kao i gomilu učenog sveta, bilo je neuobičajeno kako je jedna nacija mogla kroz dve generacije učiniti veći deo svoje pisane istorije nedostupnom samoj sebi.

Odgovorila je s velikim zakašnjenjem, složivši se da ga primi. Ali tek je ovog jutra, na dan njegovog dolaska, nastavila s njegovim pismom i ponovo ga pročitala. Znala je, naravno, šta je pisalo u njemu i šta je on hteo, ili je mislila da zna. Kaže da je želeo da je vidi još jednom, pre nego što oboje umru. Zašto, mislila je, čemu nakon sveg ovog vremena? Ništa nije moglo biti poništeno, i sada, u njihovim godinama, ništa novo se nije moglo učiniti. Prošlost beše mrtva i sahranjena, što se nje tiče.

Ko je skovao metaforu, pitala se dok je stavljala svoje naočare za čitanje kraj prozora dnevne sobe tog jutra. Šekspir? Možda. Toliko toga što su Englezi nepromišljeno govorili u svakodnevnom životu potiče od Šekspira mada, kao po običaju, oni to nisu znali. Nisu ga zaslužili.

Pre nego što je dopustila da je gotsko pismo ponovo obuzme, zagledala se preko travnjaka u tamnocrveno saseško krdo u polju preko baštenske ograde iza kojeg se nazirao Dauns. Beše to dan pozne jeseni, užurbanih oblaka i vetrova koji su razbijali pavit o francuska vrata, rasprskavajući kišne kapi u prkosne praske koji su prštali kao meci. Baš kao meci. Za nju to ne beše oholi izraz, nikakva umna skraćenica. Znala je bolje od većine kako meci zvuče i šta čine. Delom zbog toga, a delom zbog bezbroj drugih neželjenih prisećanja koje je pedeset godina skrivala od svetlosti, bila je još uvek nerada da pročita šta je Hans Bek napisao.

Iz Minhena je. Mora da se vratio svojim korenima, što ona očigledno nije. Nije kao da je mnogo toga ostalo od starog Minhena koji su znali. Britanski, kanadski i američki bombarderi savnili su ga, razrušili i spalili. Stan njene porodice, blok u kojem se nalazio, ma čitava ulica je nestala samo noć pred kraj rata. Srećom, njena porodica je dotad već bila van njega, dok je ona sama bila bezbedna u Berghofu, planinskoj kući. Tamo je boravila sa svojom gospodaricom, još jednom minhen-

skom devojkom. Bombarderi je nisu našli sve do samog kraja, nakon što su je njena gospodarica i poslugi zauvek napustili. Ali tokom teških noćnih napada te završne godine, mogli su videti kako se crveni sjaj širi nebom dok je Minhen goreo. Kuća Hansa Beka takođe je bila uništena, ali ranije, pomisli. Majka mu je preživela, ali poginula je njegova četrnaestogodišnja sestra Greta, lepa tamnokosa devojčica smeđih očiju i uvek raspoložena za smeh. Telo nikada nije pronađeno. Zatečena na ulici, dok je bežala iz zapaljene zgrade, istopila se, rekao je komšija, u puki pljusak krvi. Edit tada nije dobro znala Hansa, ali setila se da je kasnije u Berghofu i Berlinu pominjao svoju sestru mnogo više nego što muškarci to obično čine, kao da mu je kćerka.

Njegovo pismo podseti je na još jedan gubitak, ovoga puta skoro potpuno pomračenje, mnogo shvatljivije od gubitka građevina ili čak hiljada pojedinačnih života. Bio je to gubitak vremena, perioda, mesta, onoga što je izgledalo kao da sačinjava sam život. Možda je ovo bilo neizbežno nakon proteklih godina, i možda svačija mladost u kasnijem životu izgleda kao da je provedena u drugačijem i neponovljivom svetu. Ali vredna, retrospektivna nevinost perioda njene sopstvene mladosti bila je još manje ponovljiva od ostalih. Ne samo da je sećanja na njenu školu, njene časove klavira, gimnastike, njen ples – kako je samo volela da pleše – samo ona upamtila i da će sa njom i umreti, nego će čitava njena mladost i ona sama sada zauvek biti viđena samo u kontekstu Armagedona koji je usledio. Sada nije bilo moguće da iko pročita da je ona poznavala Evu Braun, njenog budućeg poslodavca, jednostavno kao plavu devojkicu, nastavnikovu kćerku, koja je radila za fotografa Hofmana, a da toj nevažnoj činjenici ne podari važnost koju u potpunosti nije imala u to vreme: da će Eva Braun postati ljubavnica i, nakratko, supruga Adolfa Hitlera, firera.

Nalik tome, kada bi saznali da je Hans Bek kao dete pohađao letnji kamp omladinskog krila Nacističke partije, neizbežno bi u tome videli zlokobno predskazanje odraslih. Ali Hans je u to vreme – čak

je i onda bila blago zainteresovana za njega – radio samo ono što su radili drugi mladići. Nije bio naročito nacista, naročito političan, naročito ništa; jednostavno je bio tamo ili tamo negde okolo. U to vreme, mnogo bliža njenom životu beše Hana, kćerka lokalnog doktora i njena najbolja drugarica. Obožavala je Hanu onako kako nikada nije obožavala nikog drugog. Hana je bez po muke bila briljantna u svemu, svojim časovima, svojoj gimnastici, svojoj muzici, svom plesu – bolja od Edit u svemu. Edit joj je zavidela, ali nije bila ljubomorna. Previše ju je volela i divila joj se da bi bilo ljubomore; volela je njenu domišljatost, njen smisao za humor, njenu velikodušnost. Kada biste bili sa Hanom, sve je u životu izgledalo mnogo uzbudljivije. Kada biste bili daleko od nje, smešili biste se pri pomisli na nju. Kada je Hana otišla u Ameriku sa svojom porodicom, jer su bili Jevreji i dovoljno pametni ili srećni da se izvuku na vreme, Edit nije pitala zašto je moralo tako da bude. Nije poistovećivala ovaj jedan primer sa bezbroj drugih više nego što je to Hana činila. Predstavljeno kao nužda, samim tim činilo se prirodnim, čitava ta stvar, čitava užasna i sada neshvatljiva stvar. Bila je tako velika, niste je videli. „Bezimeni zločin“, kako je to gospodin Čerčil nazvao. To je nekako bilo podobnije od imena koje je kasnije nadenuto.

Ipak, niko sada ne bi mogao da zamisli kako možete da prisustvujete epizodi kakva je Hanin nagli beg bez preispitivanja njenog monstruoznog konteksta. Bio je to najnepovratniji deo te prošlosti. Tako se živelo tada. Niste morali nešto da učinite niti da budete neko; sve što je bilo neophodno da dođe do toga bilo je da ne postavljate pitanja. Međutim, možda je nepostavljanje pitanja ipak bilo neka vrsta činjenja i bitisanja.

Edit pride prozorima preko iskrzanog tepiha, držeći na svetlu stranicu koja je blago podrhtavala. Po prozorskom oknu tekla je kiša, a vetar je poravnao travu na Daunsu. Potpalice vatru ranije, pomisli.

Uz jednako čvrst stisak, Hans se izvini što ju je iznenadio i ponada se njenom dobrom zdravlju. Nije bilo teško ustanoviti da je verovatno još

živa i funkcionalna, niti otkriti njeno venčano prezime i adresu, ali Internet je ovih dana od velike pomoći. Edit nije mogla da shvati kako nje ima igde na Internetu i beše impresionirana time da Hans, čovek njene generacije, može biti tako dobro upoznat s tim. Pisao je, reče, zato što je želeo da se sastanu i razgovaraju, uveravajući je u to da nema nameru da vaskr-sava prošlost već samo da se rukuje s njom. Njegovo pismo beše iskreno, razumno, direktno, kao i čovek kakvim se on činio.

Ipak, ova metafora rukovanja beše uznemirujuća. Zamislila je da se zapravo ponovo rukuje s njim. Sigurno bi imala osećaj kao da je stranac, uprkos činjenici da dele uspomene na veliki... veliki šta? Trenutak? Značaj? Istorijsku važnost? Ne, bili su previše pojedinačni, neuredni, obični u svakodnevnom smislu za takve pojmove. Veliki intenzitet, onda? Dani, čitavi periodi života mogli bi biti intenzivni bez trajnog značaja, čak i za one koji su učestvovali, čak i kada je bilo posledica. Možda je uobičajenost ono što je bilo neobično, dnevni detalj, svetovnost, časovnik koji nezainteresovano otkucava na vašem zglobu kroz najveće, najužasnije događaje. Možda je bilo važnosti u tome.

Ali nije pomisao na pravo rukovanje stvarno bilo ono što je brinulo. Plašila se, kako je ona to rekla, rukovanja sa prošlošću. Bez obzira na to što je možda ostalo malo, ako ih uopšte ima, preživelih iz te određene prošlosti, od ovih i onih ljudi. Bez obzira na to što su se naširoko proslavljale pedeseta, zatim i šezdeseta godišnjica završetka Drugog svet-skog rata. Bez obzira na to što su lovci na naciste još uvek upošljeni; tragaju za ratnim zločincima i snimaju filmove o njima. Bez obzira na to što su možda ona i Hans ostali živi da ispričaju kako je stvarno bilo u bunkeru. Za njih nije bilo ničega zbog čega bi opet išli tim putem. To bi samo stvorilo nepravilike.

Ponovo pogleda ka mokroj stoci koja se namerila na svoju travu, naizgled nezainteresovana za vreme. Trebalo je da ide u Luis i kupovinu, ali bio bi to očaj. I vožnja i šetnja po vlažnom vremenu bili su naporni. U svom odgovoru Hansu predložila mu je da dođe na čaj, pa

ga očekuje oko četiri. Nije imala pojma odakle će doputovati. Hoće li čaj prerasti u večeru? Da li bi možda želeo da prenoći, ili je rezervisao u luisškom hotelu? *Kod Šeli*, predložila bi da se setila. Možda je trebalo tamo da se nađu na čaju. To bi njega i prošlost držalo na malo većoj udaljenosti.

Spustila je pismo i svoju šaku smatrala šakom sa kojom on očekuje da se rukuje. Nekad je imala fine šake, krhke i lepe; sada behu žgoljave i koščate, kao kandža stare kokoške, kože naborane i šarene. Jesu li ove smeđe pege – da li ih narod ono zove staračke pege? – manje ćelijske mutacije? Jesu li one znak raka, ili su ono što imaš ako nemaš rak? Vili-jem je imao skoro netaknutu kožu do dana kada je umro, od raka. On bi danas išao u Luis, nema sumnje. Uživao je u lošem vremenu i mrzeo kupovinu, pa bi pokušao da ide u kupovinu kad većina ljudi ne ide. On je kupovinske ekspedicije sprovodio kao vojne operacije: identifikuj metu, uđi i izađi što je pre moguće.

Bio je to najstalozeniji i najmirniji čovek, ali vojska – ili bar britanska vojska – i rat su mu dobro došli. Uprkos ugodnoj drugoj karijeri čajnog brokera koja mu je ležala, on je verovatno sebe uvek smatrao u suštini mladim kapetanom u borbenom kompletu koga je ona prvi put srela nadomak Rajne maja 1945. Ako postoji period života kada su ljudi najispunjeniji, onda je to bio njegov period.

Bio je to dobar brak, u celini – vrlo dobar u poređenju sa pričama strave koje, kako joj se činilo, čuje svakodnevno – a ponekad je mislila da je deo razloga to što ju je povezivao sa najboljim dobom njegovog života. Taj deo prošlosti zasigurno se pokazao kao dobroćudan i plodan. Bar što se njega tiče.

Edit savi pismo i žurno ode holom ka radnoj sobi. Koraci su joj zvučali zadovoljno odsečni i odlučni po parketu hodničkog poda koji je prijatno mirisao na glancanje gđe Hout. Stavila je sklopljeno pismo odmah iza police za pisma kao da ga krije, ili da se krije od njega. Uprkos čvrstini i očiglednoj odlučnosti njenih koraka, osećala se krhko i

ugroženo. Htela je nešto reći gđi Hout, ali na trenutak nije dozvolila sebi da progovori i njeni prsti zadrhtaše kad odgurnu pismo. Majkl, njen sin, bio je taj koga ona smatra ugroženim ovim povratkom u prošlost. Apsurd, naravno, jer to nije imalo nikakve veze s njim, tada nije bio ni rođen. On je sada zauzet i uspešan trgovinski advokat, otac njeno troje unučadi, živi bili, koji živi nedaleko, srećno oženjen – koliko se da primetiti – i vrlo sposoban da se stara o sebi. Hans ga nikada ne bi upoznao i ne bi imao priliku da ga ugrozi, čak ni u malo verovatnom slučaju kada bi to pozeleo. Ona će se pobrinuti za to. Ali ipak je osećala mučnu paniku neposrednog otkrića, kao da je uradila nešto loše. To nije bila njena krivica, nije ništa od toga, govorila je sebi.

Otišla je u kuhinju gde je gđa Hout mesila testo na kuhinjskom stolu. Očigledno je gđa Hout odlučila da će posetilac ostati na večeri. Edit joj nije rekla ništa o njemu, čak ni kojeg je pola, ali gđa Hout je umela da nasluti stvari. Zajedno su ostarile. Gđa Hout je počela da radi u kući nedelju dana nakon što je Vilijem stigao sa svojom nemačkom nevestom. Bilo je to ubrzo posle rata, jer još beše nemačkih ratnih zarobljenika na farmi Houm. Edit bi ih viđala popodne dok su ih vozili nazad u logore u sporom i šištavom vojnom kamionu. Zurili bi, kao što bi i inače u bilo koju mladu ženu, sa namrgođenom i ogorčenom čežnjom – nasuprot italijanskim ratnim zarobljenicima koji su mahali i smejali se – ali bila je ubeđena u to da nije bilo ničega u vezi s njom što bi pokazalo da je Nemica, i nikad joj nisu čuli govor. Zatim jednog dana, dok se vraćala iz svoje šetnje sa Džipom kojeg joj je Džek Rasel Vilijem poklonio, kamion beše još sporiji nego inače, kašljucajući i mucajući dok je mleo po brzinama skoro do zaustavljanja na tesnoj krivini u obliku slova „S“ oko crkve i prodavnice. Čekala je da prođe, držeći Džipa na povocu i pazeći da ne podigne pogled, svesna dvadeset pari očiju koje je pretražuju od glave do pete, kada joj neki glas odozgo reče, polako i razgovetno:

„Guten Tag, *gnadiges fraulein*.“

„Dobar dan, milostiva gospo.“ Na engleskom je to zvučalo tako neprirodno, previše sarkastično, ali onih dana, još uvek ste to mogli reći na nemačkom a da to i mislite, što je ironiji dalo prodornu moć. Podigla je pogled, nemoćna da se suzdrži. Dvadeset mladih lica, mladih kao ona sama, piljilo je dole ka njoj sa čvrstim i svesnim prezirom. Jedno lice – onog što joj se obratio, bila je sigurna – iskezi se u nadmenom saučesništvu. „Ja znam ko si“, reče njegov kez, „i ti znaš da znam, *gnadiges fraulein*.“

Čim je kamion prošao, otrčala je putem do kuće, stisnutih usana u pokušaju da joj oči ostanu suve. I uspela bi da je gđa Hout nije zatekla dok je žurila uz stepenice ka svojoj sobi.

„Oprostite, gđo Ašburnham, ali stiglo je pismo za vas.“

Bilo je iz Minhena, pisano rukopisom njene majke.

„Mislila sam da ste u svojoj sobi, pa sam htela da vam ga donesem gore, ali izvolite.“ Gđa Hout ga je držala sa osmehom, zadovoljna jer je smatrala da će Edit biti zadovoljna.

Edit briznu u plač.

Beše to početak stanja koje će kasnije biti poznato kao depresija. Stalno je bila iznurena, što je tada pripisivala mladom Majklu, i budila se u četiri ujutru sa iscrpljujućim osećajem slabosti i beznađa. Ništa nije vredelo raditi, jer šta god da je radila, činilo se kao da je osuđeno na propast, a povrh svega, beše otupljujuće ubeđenje da ionako nije vredno toga. Svakodnevne radnje poput ustajanja, izlaska, jedenja, punjenja kade, pričanja, razdraganosti – a najviše izdržavanje razgovora – bile su ostvarljive, ali samo uz zamoran napor. Mislila je da se to ne vidi, ali polako je počela da sumnja da gđa Hout razume. Naravno, nikad ništa nije rečeno. Bilo je važno da ne bude, jer ono što nije rečeno ima mnogo veći uticaj. Brojne male pažnje, sićušna, besprekorna saosećanja – sklonjena šolja i tacna, postavljeno cveće, boja glasa, beskrajna pomoć oko Majkla, pedantno ispeglane i sklopljene bluze i košulje –

učinili su da se Edit oseća voljenom i paženom. Postepeno, ove male pažnje bile su više okrepljujuće od hiljadu iskrenih uobraženih razgovora. Tada su ona i gđa Hout stvorile vezu koja će izdržati čitav život, ne samo zbog Editine otupelosti i ljubaznosti gđe Hout već i zato što su obe morale da se nose sa Doroti, Vilijemovom majkom.

Teška i direktna, Doroti beše odana vrednostima svoje mladosti, koje su zapravo bile vrednosti generacije koja je prethodila njenoj. Bila je vredna, inteligentna, sa malo mašte i ništa više intelektualne radoznalosti nego što joj beše potrebno da se nosi sa svetom u kojem se obrela, ali uvek je bila spremna na praktičnu saosećajnost kada bi primetila da je saosećajnost potrebna i cenjena. Nije bila zadovoljna kada je njen sin jedinic kući doveo nemačku nevestu. „Mislim da nam je dosta Nemaca za izvesno vreme, trebalo bi ih skloniti na sledećih pola veka“, rekla je parohu kada ju je terao da se pomiri i slavi. Međutim, rešila je da izvuče najbolje od onoga što je isprva smatrala lošom radom, pa je svoja osećanja uglavnom čuvala za sebe. Kada se ispostavilo da radota uopšte nije loša – kako je kasnije rekla Edit – priznala je da je čak i tada mislila da je moglo biti i gore. Bolje je što se Vilijem vratio kući sa očaravajućim i dobronamernim nemačkim dodatkom, nego bez delova tela ili uma, ili sa nepoželjnim dodatkom u vidu neke užasne pomodarke koju je pokupio u Londonu ili negde drugde, kao što su učinile neke kolege iz njegovog puka.

Ali Editino stanje skorog kolapsa promaklo je Doroti. Zapazila je da je devojka uvek delovala umorno, ali to je uvek pripisivala bebi i lošoj ishrani u ratom zahvaćenoj Nemačkoj, ovo poslednje sa jasnom implikacijom da su sami bili krivi za to. Zapravo je Editina ishrana na firerovom dvoru bila izvanredna, verovatno superiorna u odnosu na bilo šta što se moglo naći u Britaniji. Zsigurno superiorna u odnosu na bilo šta u čemu su uživali njena porodica i prijatelji u Minhenu. U to vreme bila je svesna toga i osećala je krivicu. Kasnije joj podsećanje na to da, dakle, može osetiti krivicu beše kako ohrabrujuće tako i uznemirujuće.